

מִן הָאֲרְכִיּוֹן

מתוך יומן בן-גוריון 1962, אב"ג, קריית שדה-בוקר

מביא פנחס גינוסר

שיחה עם צבי יעבץ על אתיופיה ועל עולם האוניברסיטאות

23.2.1962

12:00 - בא אצלי צבי יעבץ.¹ למד לפני שבע שנים באוניברסיטה בירושלים, היה דיקן של הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה בת"א ונשלח לחפש לפני חצי שנה להקים שם אוניברסיטה.² במלחמת הקוממיות היה מאנשי פלמ"ח. הוא נתקשר בחבש עם האינטלגנציה (העוינת לקיסר). לדעתי אין סכנה לקיסר כל עוד הוא חי, אחרי מותו תתחולל מהפכה (צבאית או עממית? - תיתכן רק צבאית).³ הוא הקים מכון לחקר לימודים חבשיים. לפני שבוע ביקשו ממנו להביא מפה לחפש עוד אחד כמוהו לפתוח פקולטה למדעי טבע. בחבש לא סומכים על אמריקני. פנה ליובל נאמן⁴ שיתן לו איש מתאים וגם יודע לשמור סוד (ביחסים עם האופוזיציה). האוניברסיטה בת"א לא רוצה שיחזור לחבש, כי רקח, ליבס, פרוור ורוטנשטרייך⁵ לוחמים באוניברסיטה בת"א ורוצים להצר צעדיה והתפתחותה. - מה כוחה של ירושלים לעכב? - יש מועצה

23.2.1962

1. צבי יעבץ (1925 -), היה ראש החוג להיסטוריה כללית ודיקן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת תל-אביב בשנים 1956-1962.
2. חבש היה השם המקובל של אתיופיה. בית האולפנה באדיס-אבבה קיבל מעמד של אוניברסיטה בשנת 1961.
3. בשנת 1960 התחוללה מרידה של קציני המשמר המלכותי נגד הקיסר והיא דוכאה תוך ימים ספורים. הקיסר הילה סלאסי הראשון נטל את השלטון בשנת 1928 והודח בהפיכה בשנת 1974.
4. יובל נאמן (1922 -), פרופסור לפיסיקה באוניברסיטת תל-אביב, שימש או המנהל המדעי של הכור למחקר גרעיני בנחל שורק וסגן ראש אגף מודיעין בצה"ל.
5. יואל רקח (1909-1965), פיסיקאי ישראלי בעל מוניטין בינלאומי. ב-1961 נבחר לרקטור האוניברסיטה העברית; יוסף ליבס (1910-1988), פילולוג קלאסי. תרגם לעברית את כתבי אפלטון, וכן מיצירות אריסטו, פלוטארך, הומרוס, וירגיליוס, הלדרלין ושקספיר. בתקופה הנדונה שימש סגן נשיא האוניברסיטה העברית; יהושע פראוור (1917 -), היסטוריון ומחנך. ב-1962 שימש דיקן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה העברית; נתן רוטנשטרייך (1914-1993), פילוסוף. בשנים 1965-1969 שימש רקטור האוניברסיטה העברית.

מדעית, ובה 15 חברים, 14 מהם הם מהאוניברסיטה העברית בירושלים. גם יחס הממשלה לא משביע רצון. בת"א יש 1,600 סטודנטים (במדעי רוח, טבע, המשך רפואה - כלומר לרופאים עולים שרוצים להשתכלל במקצוע), והנה לירושלים נותנים 27 מיליון, לת"א רק 620,000 ל"י. ת"א דורשת עוד 600,000 ל"י. בן ציון בן-שלום הוא דיקן למדעי הרוח בת"א, גם [אוניברסיטת] בראילן מקבל[ת] יותר מת"א. הפקולטות למשפטים וכלכלה [שבאוניברסיטת תל-אביב] הן שלוחות של ירושלים ותלויות באקצין ובפוטנקין [פטנקין].⁶ אמרתי לו כי כסף השנה איני מבטיח וגם איני נותן לא שום תקווה, אבל אדבר עם אבן⁷ ולשנה הבאה, בלי ספק, יש להגביר העזרה לת"א, כי יש להקים אוניברסיטה בכל מרכז בארץ (חיפה, באר-שבע ועוד).⁸ אדבר גם עם ראשי האוניברסיטה בת"א (דה-פריס ובן-שלום)⁹ על החשיבות של חזרת יעבץ לחבש.

בערב חזרתי לירושלים.

שיחה עם מרטין בובר בדבר ביצוע פסק הדין על אדולף אייכמן

26.2.1962

19:30 - לפני שבועות אחדים אמר לי בובר בישיבה על ספרי המופת כי הוא רוצה לשוחח אתי ביחידות על איזה דבר - בעוד שבועות אחדים. אמרתי לו שיתקשר עם מזכירי ונקבע זמן מתאים לשנינו. קבעתי לו הערב. תחילה ביכר הוא לבוא אלי, אבל אמרתי לו שאני צעיר ממנו ואבוא אליו. באתי בשבע וחצי בערב. אמר שהוא רוצה לדבר על אייכמן. אין טעם שינסה לדבר לציבור. לא יקבלו דבריו, החליט לדבר אתי - שאין לתלות את אייכמן, אלא למסור אותו למדינה אחרת או לדון אותו למאסר עולם. אם נתלה אותו יוצר מיתוס חדש, מיתוס לדורות. - מיתוס של ישו מאידך גיסא? כן, מיתוס של אנטי כריסטוס.¹ הטובים שבגרמנים יגידו אחרי שלומי כסף² -

6. דן פטנקין (1922 -), אז מרצה לכלכלה באוניברסיטה העברית; בנימין אקצין (1904-1985), שימש ב-1962 דיקן הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית.
7. אבא שלום אבן (1915 -), שימש בשנת 1962 שר החינוך והתרבות.
8. אוניברסיטת חיפה נוסדה ב-1963 וזכתה לעצמאות ב-1972. האוניברסיטה בבאר-שבע נוסדה ב-1970.
9. אנדרה דה-פריס (1911 -), פרופסור לרפואה. שימש ב-1962 דיקן הפקולטה למדעי הטבע באוניברסיטה העברית; בנציון בנשלום - שם העט של פרופ' בן-ציון כץ (1907-1968), מ-1957 מרצה לספרות קלאסית באוניברסיטת תל-אביב. ב-1962 שימש דיקן הפקולטה למדעי הרוח וראש החוג ללימודים קלאסיים, ומ-1964 ועד מותו כיהן כרקטור אוניברסיטת תל-אביב.

26.2.1962

1. אנטיכריסטוס: במיתוס הנוצרי דמות שתקומם באחרית הימים נגד ישו. סמל לרוע ולרשעה.
2. מרטין בובר התכוון להסכם השילומים בין ישראל לגרמניה המערבית שנחתם בספטמבר 1952.

הם רוצים גם דם. זו תהיה ירידה נוראה - אנטי קלימכס. הוא מתנגד כל השנים לעונש מות, אבל לא מטעם זה הוא מתנגד למותו של איכמן אצלנו. תאמרו - נקמה על רצח היהודים. אין פרופורציה - תלית אחד בעד ששה מיליונים. הוא אינו איש מרכזי. כל מה שעשה עשה מתוך משמעת. כזה הוא העם הגרמני. אם יתלה על ידנו - יוצר מיתוס. אינו דואג לדור זה - אלא לבנינו ולבני בנינו. זה יסלף דמותנו לעולם.

מה שהיה בגרמניה - אינו פרי אנטישמיות. הוא יליד גליציה, וראה אצל הפולנים אנטישמיות גרועה מזו של הגרמנים. בלבוב ראה סטודנטים פולנים מכים סטודנטים יהודים - באופן ספונטני, בלי פקודה מלמעלה. הגרמנים עשו הכל לפי פקודה. - נתתי לו לדבר מבלי להפסיקו, רק רשמתי ראשי פרקים שלו. - אמרתי לו: לא הייתי מצטער אילו מת אייכמן מיתה משונה לפני פסק הדין, כי אני ראיתי העיקר בהעמדתו למשפט, ולא את אייכמן אלא כל הנאצים - למען ידע הדור הצעיר בישראל ולמען תזכור דעת הקהל בעולם. דבר זה הושג במשפט. היו רבים שהתנגדו למשפט זה תחילה. איני מתכוון ליהודים, [שהתנגדו] מתוך פחדנות ועבדות יהודית - אלא [ל]עתונאים נבונים וישרים. הם לא האמינו שיתכן משפט אובייקטיבי בזוועה כזו בישראל. הם נוכחו בטעותם והמשפט עורר כבוד לישראל - פרט אצל כמה יהודי מהיפית³ כגון אריך פרום⁴ הפסיכואנליטיקן ועוד כאלה.

ואשר לאנטישמיות - אין לי משפט קדום, כי נסיון [ה]ילדות [שלי] הוא הפוך מזה של בובר. בעיירה שלי בפולין רוסית היו 5000 יהודים ו-5600 פולנים, ושלטון רוסי ששנא יהודים ופולנים גם יחד. היהודים ישבו במרכז העיר, והפולנים - בקצותיה. וכשרצה מריבה בין נערים יהודים ופולנים - היינו אנחנו תמיד הרוב, והרבצנו ל'שקצים'. השלטון לא התערב. הגויים שבאו אל ביתנו - התיחסו לאבא בכבוד - הוא היה עורך־דין, ובין הבאים גם אכרים וגם פריצים. ושניהם כבדו את אבא, באופן שלא הרגשתי עלבון האנטישמיות - וכשהייתי פחות מבן עשרים - כבר עליתי לארץ.

פה העמדתי בפני מעשי רצח ערבים נגד יהודים - כשהייתי פועל בסג'רה. נפלו לעיני שני חברי. קורנגולד ומלמד. אבל זה לא מעשה אנטישמי - אלא ריב לאומי, ואז עמדתי בפעם הראשונה על הרצינות החמורה של 'ציוניות' כפי שאני הבינתי אותה - חיים ועבודה בארץ.

וכשבאתי אחרי מלחמת העולם הראשונה לפולין דרך גרמניה וראיתי אחרי 15/14 שנים להיותי בארץ, יהודי פולין - קצת התביישתי על הליכותיהם ותנועותיהם, והבינתי למה לא אוהבים אותם הגויים.

3. 'מהיפית' הוא ריקוד יהודי, שה'פריצים' הפולנים כפו על יהודים לרקדו לפניהם. היתה בזה השפלה, והביטוי 'יהודי מה יפית' משמעותו יהודים מתרפסים לפני 'הגויים'.

4. אריך פרום, פסיכואנליטיקן ופילוסוף חברתי, יהודי גרמני מתבולל. מבכירי תלמידיו של פרויד, שסלל לא אחרי־כך דרך משלו. בשנת 1934 נמלט מגרמניה הנאצית ובשנת 1962 לימד באוניברסיטת ניו־יורק. מספריו המתורגמים לעברית: מנוס מחופש ואדם לעצמו.

והיות שאני מאמין שעתידינו תלוי אך ורק במה שאנחנו נעשה ולא במה שיאמרו הגויים - איני מפחד מתגובת הגויים למעשינו. בשבילי השאלה - יחסי אני למיתת אייכמן. אין לי צורך בנקמה - כנקמה לרצח של ששה מיליונים. אבל לפי החוק מגיע לו עונש מות, אין עונש גדול מזה - ולא יתכן פחות מזה. אני מוכן להסכים שיבטלו בכלל עונש מות, אבל כשהחוק מחייב עונש מות - הרי מניעת עונש מות - אינו אלא מעשה פחדנות. ואני יודע שיתכן כי בתגובה לתלית אייכמן, יתפסו פה ושם ילד יהודי, או ינפצו בית כנסת, או ירצחו עסקן יהודי. מניעת עונש מות עלולה להביא לתוצאות גרועות מזה: הנוער בארץ והיהודים בגולה - יפגעו. יראו ויחשבו שמה שמותר לכל עם אסור לנו. ואני רוצה שנהיה עם סגולה - לא עם נחות דרגה ופחדן. כבודנו ירד בעיני עצמנו ובעיני היהדות בעולם. והנוער 'הגוי' הטוב, שבובר מפחד ממנו שייצור מיתוס אנטיכריסטי, יבזה אותנו. ולא איכפת כל כך שגוי יבזה אותנו - יהודים יבזו את עצמם. ואשר למיתוס אני חושש לו. הרבה אנשים נצלבו לפני ישו ואחריו - ולא נוצר המיתוס. [הנסיבות ש]נשתלבו במעשה ישו [היו] יחידות במינן ונוצר מיתוס נוצרי. אין כמעט ארץ שאין בה עונש מות - ואם גם רצח של ששה מיליונים מחייב דווקא יהודים ורק יהודים לא לנהוג לפי החוק, אלא לפחד - התגובה נגד אי תליתם יותר מסוכנה מהתגובה לתליתו.

הסכמנו to differ [לא להסכים].

עם ספרים בטבריה

14-22.1962

ביום ד', 14.3.62 ירדתי לטבריה בבוקר לחופשת השבועים שניתנה לי בישיבת הממשלה ביום א' 11.3.62. לקחתי אתי את תולדות האמונה הישראלית של פרופ' י' קופמן,¹ הפוליטיאיה של אפלטון וההגיונות של מרקוס אבריליוס² וכן דון קיחוטה של סרוונטס.

הקדשתי רוב זמני לקופמן - שקראתי אותו כבר לפני שנים אחדות. הוא בלי ספק

14-22.3.1962

1. יחזקאל קויפמן (1889-1963), חוקר מקרא והיסטוריון. ספרו תולדות האמונה הישראלית [מימי האבות ועד התקופה הפרסית] יצא מ-1937 עד 1956. הנחתו היסודית היא בדבר היותה של דת הייחוד יצירה ישראלית חד-פעמית ולא השתלשלות מהשקפות דתיות שקדמו לה.
2. הפוליטיאיה (ספר המדינה) לאפלטון (347/6-428/7 לפני הספירה), הוא אחד משני חיבורים של הפילוסוף האתונאי המהולל, העוסקים בתורת המדינה. החיבור השני, המאוחר יותר, הוא החוקים; מרקוס אורליוס (121-180), קיסר רומי ופילוסוף, מן החשובים שבהוגי הסטואה המאוחרת. חיבורו היחיד שנותר נקרא במקורו בינו לבין עצמו. הצד השווה בשני החיבורים הוא שאפלטון גרס שהשליט חייב להיות פילוסוף ומרקוס אורליוס היה בעצמו קיסר ופילוסוף.

חולל מהפכה בתפיסת ההיסטוריה היהודית הקדומה וערער תורתו של וולהוזן,³ אבל הוא דוגמטי, ולא תמיד אפשר להסכים להסברותיו, אבל הוא התקרב יותר לאמת ההיסטורית מחוקרי המקרא הפרוטסטנטים שנגררו אחריהם גם יהודים כברנפלד⁴ ואפילו קלוזנר.⁵ דבריו על קדמות רוב פרקי תהלים וספרי החכמה בכלל הם בלי ספק נראים יותר מדברי המאחרים. החוקרים הנוצרים, ביודעים או בלא יודעים, ראו נקודת המוצא שלהם בתקופת ישו, וממנה השקיפו על התנ"ך היהודי, ועד כמה שאפשר רצו לקרבו גם בזמן וגם בתוכן לתורה הנוצרית. אצל רבים פעל גם הרגש האנטישמי, ובהכרה או שלא הכרה היה דרוש להם להוכיח שהכל לקוח מאחרים, אפילו האמונה באל אחד, אל עולם.

(הנני מודה לגבי יעל רוזנפלד ולד"ר טוביה פרילינג על עזרתם בהבאת החומר מן היומן - פ"ג).

3. יוליוס ולהאוזן (1844-1918), תיאולוג פרוטסטנטי גרמני, מזרחן וחוקר מקרא, הנחשב לנציג המובהק של ביקורת המקרא. השקפותיו שלטו בין חוקרי המקרא עד לדור האחרון.
4. שמעון ברנפלד (1860-1940), חוקר בקמת ישראל. פעל בברלין ב-46 שנותיו האחרונות. בן-גוריון התייחס, כנראה, לספרו הגדול האחרון: מבוא ספרותי והסטורי לכתבי הקודש, שיצא לאור בשנים 1923-1925. בספרו זה הוא קיצוני בהשקפותיו הביקורתיות על המקרא.
5. יוסף גדליה קלוזנר (1874-1958), היסטוריון וחוקר הספרות העברית. מ-1944 עמד בראש הקתדרה לתולדות בית שני. ב-1909 יצא ספרו היסטוריה ישראלית, מהתקופה הכנענית עד המקבים. ב-1922 יצא ספרו ישו הנוצרי, וב-1959-1961 - ספרו היסטוריה של הבית השני.